

SPOLEČNĚ S PŘÍSLUŠNÍKY JINÝCH NÁRODŮ

Připočteme-li k evropským civilním dělníkům ještě válečné zajatce z koloniálních území Anglie, Francie a také zajatce ze Spojených států, setkávali se v Německu lidé z několika kontinentů. Nacistická propaganda využívala přítomnosti mnohánárodní masy cizích občanů na říšském území k vytváření povědomí evropanství, v němž však spojujícím elementem byl boj za novou Evropu pod hegemonií nacistického Německa. Také protektorátní tisk přinášel úvahy na toto téma.¹ I nejvyšší němečtí představitelé považovali za velmi důležité, aby milióny cizinců byly spjaty společnou ideou s německým národem, bojem proti „zničujícím silám bolševismu a plutokracií“. V červnu 1943 se konal v Hamburku kongres evropských dělníků. Jeho heslo znělo: „Evropští dělníci v Německu pracují pro vítězství“. Na kongresu byli přítomni zástupci sedmnácti národů. Přihlásili se k boji za společné vítězství v čele s Německem a za vznik nové Evropy.² Kolik občanů z okupovaných států mělo však chuť a touhu stavět novou Evropu na troskách své národní a státní suverenity? Ani všichni příslušníci spřátelených států nebyli nadšenými přívrženci integračních plánů propagovaných nacistickými ideologií.³

V prvních letech války neviděli vedoucí činitelé v Berlíně důvodů, aby se formulovalo povědomí evropské sounáležitosti a spolupráce cizinců s německým národem. Teprve později se začaly prosazovat názory na vytvoření široké fronty z miliónů cizinců dlících na říšském území. Pestrá masa cizinců se nedala ani v roce 1943, tím méně později zvládnout ideou evropanství, podloženou nacistickou ideologií. Naopak právě v těch letech vznikala protifašistická fronta. Nikdo ji neformoval, neměla řídicí centrum. Žádná ze zemí protifašistické koalice nedovedla nebo nechtěla využít skrytých sil, jež představovaly ony milióny cizích občanů, z nichž Německo nemělo jen obavy, ale které by mu připravily mnoho vážných problémů.⁴

¹ Český dělník, r. 5, č. 12, 19. 3. 1943. L. Novák, Proč jsme tady: „Bude dobré, zamysleme-li se znovu nad úkolem, který byl českému člověku v říši uložen. Boj o novou Evropu musí každému Čechu přejít do krve. Jsme tady proto, aby žila Evropa, náš národ, naše ženy a děti. Víím, že mnohý z vás těžce nese odloučení od domova a rodiny. Co je to však proti odloučenosti, kterou musí snášet německý voják, jenž neví ani hodinu, jestli nepadne mrtev k zemi.“

² Tamtéž, č. 24, 24. 6. 1943. Kongres byl zahájen 16. 6. 1943 i za účasti české delegace.

³ Viz např. opatření proti italským dělníkům v Sudetech po pádu Mussoliniho vlády. StA Litoměřice, Vládní prezident Ústí n. L., II-4051. Dálnopis gestapa v Liberci, červenec 1943. Také SÚMV, S-110-11-14.

⁴ Zvl. studia by si zasluhovala otázka, proč žádná z vlád protifašistické koalice se ne snažila využít ve svůj prospěch těchto nasazených dělníků a válečných zajatců.

Onu masu lidí hovořících různými jazyky spojoval odpor k nacistickému režimu a sympatie s protifašistickými silami.

V tomto prostředí žili také naši občané. Někteří mnoho let, jiní jen krátce. Bylo mezi nimi velmi mnoho mládeže. Pracovali společně s příslušníky národů, o nichž věděli velmi málo, neznali jejich jazyk, mentalitu ani způsob života. V táborech u velikých závodů žili vedle sebe příslušníci snad všech evropských národů.⁵ U všech vznikaly povrchní i hlubší vztahy podmíněné sympatiemi či antipatiemi. Němčina se stala univerzálním dorozumívacím jazykem; nevytvářela však společný integrační základ pro sny o nové Evropě.⁶ Ve vzájemných vztazích mezi příslušníky různých národů měly velký význam jejich dřívější vzájemné historické zkušenosti. Jako doklad možno uvést poměr našich občanů k Polákům. Oficiální vztahy obou vlád nebyly před válkou nejlepší a události z roku 1938 byly jejich vyvrcholením. Když se setkali čeští a polští občané, museli zpravidla nejdříve překonávat dědictví z minulosti, nedůvěru, zdrženlivost apod. Společný osud jim pomáhal zapomínat a překonávat dřívější nedorozumění. Mnozí naši lidé pomáhali polským spolupracovníkům v jejich těžkostech. Informovali je o dění ve světě, protože měli více příležitosti se s ním seznámit.⁷

Tradiční přátelství českého národa k Francii se znovu prosadilo i přes nepříznivé důsledky, které způsobil postoj francouzské vlády v roce 1938 a její protil na Mnichově. Mezi mladšími Čechy bylo dostatek takových, kteří ovládali franštinu natolik, aby se s civilními dělníky i válečnými zajatci dobře dorozuměli. Nelze v krátkosti vylíčit všechny formy vzájemných vztahů mezi oběma národy, lze však říci, že se pohybovaly v mezích od sympatií až po skutečná přátelství. Vyskytovaly se časté případy všestranné pomoci. Češi pomáhali francouzským občanům k útekům, ale současně se seznamovali s jejich názory na politický vývoj, na kulturu, umění apod. Na nesčetných pracovištích, na nichž se příslušníci obou národů setkali, se vytvářely zcela neformální, ale zato skutečné a trvalé dobré vztahy, z nichž mnohé přetrvaly válku. Jen jako doklad uvádím případ z Duchcova, kde české ženy chodily do nemocnice a nosily nemocným Francouzům různé dárky a současně jim oznamovaly zprávy ze světa.⁸ Ve Vrchlabí se v roce 1944 konaly často schůzky mezi českými dělníky a Francouzi. Bezpečnostní orgány se o nich dověděly a záležitost vyšetřovaly.⁹ V roce 1941 byli zatčeni dva čeští dělníci pracující v Teplicích-Šanově za to, že opatřili třem francouzským válečným zajatcům

⁵ Příklad z Hydrierwerke v Záluží u Mostu. K 31. 6. 1942 tam bylo 35.159 zaměstnanců těchto národností: Němci 3862, Češi 4980, Italové 2008, Ukrajinci 114, Slováci 38, Poláci 1080, Rusové 18, Chorvátí 1343, Belgičané 556, Francouzi 1235, Řekové 325, Srbové 3, Maďaři 19, Holanďané 23, Španělé 7, Švýcaři 2, bez národnosti 25. Váleční zajatci: Francie 7877, Srbsko 1, Anglie 65, Řecko 51, Belgie 43. Kromě toho 652 příslušníků různých národů v pracovním výchovném táboře, 306 politických vězňů, 675 vojenských vězňů. PA Chemické závody Litvínov, Archiv technického odd., č. 6001. Čtvrtletní zpráva za r. 1942.

⁶ Český dělník, č. 15, 9. 4. 1943. L. Novák, Věříme v říši. Píše: „V lágrech je touto společnou základem německý jazyk, v nové Evropě to bude Velkoněmecká říše, kolem níž se soustředí evropské národy. Kdo v Říši nevěří, může se snad ještě nějaký čas beztrestně přizívat a pak přijde konec a bude smeteno, co stojí v cestě novému vývoji a novému rádu.“

⁷ Z. Konečný, F. Mainuš, Polští občané na čs. území za druhé světové války. Též vzpomínka V. Ondráčka.

⁸ StA Litoměřice, Landrát Duchcov, 14. 12. 1940.

⁹ StA Zámrsk, Landrát Vrchlabí, k. 601. Zpráva SD v Liberci z r. 1944.

civilní šaty a boty. Oba prý chtěli utéci s nimi do Francie.¹⁰ Při leteckém útoku na Hydrierwerke v Záluží uprchlo 20. 2. 1945 16 francouzských zajatců s pomocí českých dělníků.¹¹ Ve velkém mraveništi národů, jakými byly obrovské Hydrierwerke v Záluží, měli Češi podle svědectví bývalých zaměstnanců nejlepší vztahy s Francouzi. Francouzští zajatci tam přišli v létě 1940 a bydleli v barácích č. 17 a 18. Měli zpočátku veliký hlad a jedli i různé druhy trav, např. pampelišky, z nichž si připravovali salát. Češi je velmi podporovali. Později se jejich podmínky zlepšily. Mezi francouzskými zajatci existovala organizace, která s pomocí Čechů pomáhala při útěcích do Francie, a to přes Belgii. Češi a Francouzi byli hlavními nositeli protiněmecké propagandy, která byla v takovém seskupení národů nesmírně aktivní.¹²

Po roce 1941 vkládali Češi veliké naděje při porážce nenáviděných okupantů v pomoc Sovětského svazu. Když se objevili první sovětské váleční zajatci i civilní občané, dívali se na ně s největšími sympatiemi. Na některých místech Češi ze solidarity k občanům SSSR si přišivali na prsa a na rukávy české lvíčky. Manifestovali tím, že také patří k cizincům, k těm zavrženým a současně se hlásili ke svému národu.¹³ Pomoc, kterou naši lidé poskytovali sovětským občanům, byla mnohostranná a přinášela jim okamžité ulehčení v jejich svízelné situaci. Máme nadbytek dokladů, z nichž jednoznačně vyplývá, že Češi neodmítli pomoci těm sovětským zajatcům i civilistům, kteří ji nanejvýše potřebovali. Sovětské občané, kteří prošli hrůzami války, zajetí, transportů, strašnými tábory, se konečně setkali s lidmi, kteří jim poskytli kousek chleba, cigaretu.¹⁴ Paní Jiskrová byla jako příslušnice ročníku 1924 zaměstnána v továrně v Bad-Blankenburg v Durynsku. Byla jediná Češka mezi 360 Ukrajinkami a Ruskami od Moskvy. Když přišla zima, nosily si Ukrajinky na prsou schovanou přízi, z níž si na barácích pletly šály a ponožky. Jednou byly chyceny a dostaly pak za trest po 9 dní jen jednou denně jídlo. Bylo to strašné, protože tehdy se k obědu a večeři dostávaly brambory, které byly z polovice shnilé. Z každého balíku, který autorka vzpomínky dostávala z domova, dávala část Duně nebo Kátě pod stroj, aby to Němci neviděli.¹⁵ V táboře fy Ostmark ve Vídni, kde pracoval F. Sába, připravili sovětské občané spolubydlícím z ostatních baráků nezapomenutelné chvíle. Večer utišovali v sobě horoucí touhu po domově zpěvem. Když šli hladní od večeře, zpívali své bojové písně po celém táboře. Češi pomáhali svým druhům jídlem. Autor vzpomínky sám přivázel z dovolenek vždy nějaké obnošené prádlo a šatstvo.¹⁶ V Norimberku v jedné továrně pracovali Holanďané, Francouzi, Ukrajinci a Češi. Ti dávali hladovým Ukrajincům i ze svých ubohých přidělů chleba i jiné jídlo. Nechávali jim je u strojů nebo jim je dávali v nestřeženém okamžiku.¹⁷

Pro člověka, jenž poznal v cizí zemi jen krutost nacistických popoháněčů, prošel všemi stupni ponižení, seznámil se se strašlivou nenávisť fanatických Němců, bylo každé dobré slovo a přátelský stisk rukou velkou posilou. Vědomí solidarity

¹⁰ StA Litoměřice, Landrát Teplice-Šanov, Pol. X-1-1, 20. 8. 1941.

¹¹ StA Litoměřice, Landrát Bílina, sign. WL-217-1. Dálnopis. Most, 21. 2. 1945.

¹² PA Chemické závody Litvínov. Kronika závodu, sv. 1. Srov. Z. Konečný, c. d.

¹³ Vzpomínka J. Navotného.

¹⁴ Z. Konečný, c. d. Také Z. Konečný, F. Mainuš, Sovětské váleční zajatci na čs. území za druhé světové války. Historie a vojenství 1965, č. 3. Sovětské civilní občané na nucených pracích v okupovaném Československu, Sb, Matice moravské 1964.

¹⁵ Vzpomínka rodiny Jiskrové.

¹⁶ Vzpomínka F. Sába.

¹⁷ Vzpomínka L. Krupičky.

uprostřed nenávisti bylo silným poutem, které spojovalo naše dělníky s mnoha příslušníky jiných národů. Těžkosti a svízele pomáhala překonávat víra v porážku ztročujícího nacismu. Proto každá zpráva o situaci na frontě vyvolávala veliký zájem. Češi byli často střediskem, z něhož se šířily zprávy o porážkách německých armád i o nadějích na brzký konec války. Měli téměř neomezenou volnost pohybu mimo pracoviště, někteří bydleli v soukromí a poslouchali zakázané zahraniční vysílání. Mnozí ovládali velmi dobře německy a lépe se orientovali v německém tisku i v rozhlasových hlášeních.¹⁸ Bezpečnostní orgány dovolovaly poslech rádiových přijímačů ve společných ubytovnách jen za účasti německého vedoucího. Kromě toho zakázaly i poslech stanic ze spřátelených zemí, což vyvolávalo u příslušníků těchto národů značné rozhořčení.¹⁹

Mezi cizími občany se bez přestání vedly a šířily protiněmecké řeči. Češi vynikali v tomto směru a měli okolo sebe vždy řadu vděčných posluchačů.²⁰ Takové počínání nebylo bez rizika. Také mezi cizinci byli udavači a donašeči. Ti klidně vydali do rukou gestapa i své kamarády, kteří příliš otevřeně hovořili.²¹ Velmi nebezpečnou příhodu zažila paní Jiskrová. Chodila poslouchat zprávy k polské přítelkyni a jednou večer se dověděla, že v Itálii je převrat. Na noční směně plna radosti vykládala tuto zprávu spoluzaměstnancům a jeden Ital ji udal. Byla převezena na gestapo do Výmaru. Tam byla několik dní vyslýchána, a tam jí pohrozili, že ji napříště pošlou do Buchenwaldu. Také mezi Čechy byli jedinci, kteří byli schopni udávat.²² Útěky byly po celou dobu války jednou z velmi účinných forem odporu proti nacistickému systému nucené práce. Také v tomto ohledu se ukázalo, jak silná byla solidarita mezi cizími občany. Nikdy nechyběli ochotní lidé, kteří pomáhali kamarádům v útěku. Mezi velmi obětavé pomocníky náleželi také Češi. Dokladů zachovaných v úředních aktech nebo ve vzpomínkách je více než dost. Češi pomohli v nesčetných případech k útěkům anglickým, francouzským a jiným válečným zajatcům.²³ Nikdy se již nepodaří zjistit rozsah této solidarity. Německé orgány na štěstí odhalily jen menší část těch, kteří se nedali odradit ani nejpřísnějšími tresty a zcela nezištně pomáhali i neznámým kamarádům. V březnu 1943 byli odsouzeni k trestu smrti B. Stiebitz a R. Linhart za to, že nabádali sovětské válečné zajatce k útěku. Udal je jeden ze zajatců, aby prý dokázal, že ne všichni sovětské občané jsou komunisty.²⁴ Z napomáhání francouzským a sovětským zajatcům byl obžalován J. Fojtík. Nabádal je, aby pracovali málo a projevoval jim veliké sympatie, takže bylo reálné podezření, že jim pomáhá k přípravě na útěk.

¹⁸ SÚA, MPSP-R, k. 827. Zpráva F. Jindry, 26. 6. 1945.

¹⁹ Ministerstvu propagandy záleželo na tom, aby co nejvíce cizích dělníků poslouchalo německé stanice. S bezpečnostními orgány bylo dosaženo dohody, aby se směl rozhlas poslouchat ve společenských místnostech, za přítomnosti odpovědného činitele. StA Lito-měřice, Landrát Jablonné v P., Pol. X 154/6/4/1. Gestapo Liberec, 2. 7. 1942.

²⁰ Závodní časopis Chemických závodů Litvínov „Výstavba“, r. 19, č. 10. Vzpomínky na pomoc čes. dělníků cizím dělníkům a válečným zajatcům.

²¹ J. Sviták byl zatčen 22. 11. 1944 ve Vratislavi za prohlášení, že Němci už válku prohráli, a to před skupinou ostarbeitrů. IML Berlín, RSHA, sign. St. 3/270. Oběžník č. 65.

²² V Litvínově poslouchali angličtí zajatci rozhlasovou stanici ze své vlasti. Udal je Čech a od zatčení je zachránil německý strážný. Závodní časopis „Výstavba“, r. 19, č. 8, 29. 1. 1963. Vzpomínka D. Effenbergera.

²³ Doklady o pomoci Čechů zahraničním kamarádům viz např. VHA, Stalag Těšín, 19 A, k. 7 a 13. Kniha výslechů zadržených anglických válečných zajatců za r. 1944. StA Opava, Landrát Opava, W 101-8-1210. Mnohé příklady v práci Z. Konečného, c. d.

²⁴ SÚA, Reichsjustizministerium, film č. 14.

Prozradili ho dva jeho němečtí spolupracovníci.²⁵ V Erfurtě byl zatčen v roce 1943 M. Mašek za to, že pomáhal anglickým zajatcům k útěku. Opatřil jim i kompas.²⁶ V roce 1943 se pokusil Čech Z. Černý spolu se dvěma Holanďany uprchnout přes hranice do Švýcarska. Byli však zadrženi a stanným soudem v Kostnici odsouzeni; Z. Černý na 3 léta a Holanďané na rok a 6 měsíců do káznice.²⁷ V prosinci 1944 byl souzen stanným soudem ve Vratislavi A. David za pomoc při útěku anglických zajatců. Mimo to mu obžaloba kladla za vinu, že denně poslouchal rozhlasové zprávy ze zahraničí a rozšiřoval je mezi zajatci.²⁸

Pro tisíce Čechů byl život v mnohanárodním mase školou, v níž se prakticky seznamovali s lidmi, jazykem, zvyky, politickými názory a mentalitou národů z celé Evropy. Vytvářeli si své názory na jednotlivce i na celé národy. Češi zase pronikali do povědomí cizích kamarádů zejména rozvinutým kulturním a sportovním životem. Na kulturních akcích, které se pořádaly v táborech i mimo ně, se uplatňovaly české hudební soubory. Také sportovní turnaje a tělocvičná vystoupení Čechů byla velmi oblíbená. Cizí dělníci se dovídali z rozhovorů s našimi občany poprvé bližší podrobnosti o zemi, která se stala před válkou středem světové pozornosti.

Život na německém území přinášel Čechům vedle mnoha nepříjemností také určité klady. Někteří se zdokonalili v jazycích, jimž se učili ve škole. Styk s cizími příslušníky byl výbornou příležitostí ke konverzaci. Válka přerušila turistické styky, ale v táborech daleko od domova se seznamoval mladý český student, dělník a technik v debatách se stejně postiženými kolegy z Francie, Polska nebo Belgie, s jejich zeměmi, kulturou i politickými názory. Tisíce občanů z různých zemí po desetiletí nosilo ve svých představách obraz toho kterého národa, získaný na základě zkušeností ze styku v době války někde v Německu.

Na německém území se Češi setkávali také se Slováky. Češi byli příslušníky protektorátu, Slováci občany státu spřáteleného s Německem. Říše uzavírala se slovenskou vládou smlouvy, v nichž byly stanoveny pracovní právní podmínky, jež se zavázala německá strana zachovávat. Slováci byli pod ochranou svých zastupitelských úřadů.²⁹ V praxi však byli slovenští občané často postaveni na roveň občanům z okupovaných zemí.³⁰ V mnoha směrech však bylo postavení slovenských dělníků výhodnější než jejich českých druhů; například pokud šlo o poskytování dovolenek, délky pobytu v Německu apod. V posledních letech války i tyto rozdíly pomału mizely.³¹

Slovenská propaganda vedla ostré útoky proti Čechům a její výsledky se projevily u některých Slováků nejen v negativním hodnocení dvaceti let společné republiky, ale i v záporném postoji k příslušníkům českého národa. Na druhé straně ani Češi se nechovali v mnoha případech ke slovenským dělníkům příliš ohleduplně, když je činili spoluvinnými za rozbití republiky. Antagonismus na obou stranách se projevil např. tím, že odmítali společné ubytování. Také úřed-

²⁵ Tamtéž, film č. 3. Soud se konal 12. 12. 1944, rozsudek není zachován.

²⁶ Tamtéž, film č. 22. Rozsudek není zachován.

²⁷ Tamtéž, film č. 24. Soud se konal 20. 10. 1943.

²⁸ Tamtéž, film č. 3. Rozsudek není zachován.

²⁹ SnUA Bratislava, MZ, k. 240.

³⁰ Byli zatýkáni za prohřešky proti pracovní disciplíně, aniž to bylo oznámeno slovenským zastupitelským orgánům. Byli vězněni apod. Staly se případy, že Slovákům bylo zabráněno navštěvovat kina. Mnoho stížností docházelo na špatné zacházení ze strany zaměstnavatelů. Tamtéž, k. 291, 974, 976.

³¹ Byli postiženi také omezením a nakonec zastavením dovolených jako ostatní cizí dělníci. Slovenský týždeň, r. 4, 1944, č. 21.

níci slovenských zastupitelských orgánů se snažili, aby Slováci byli izolováni od Čechů.³² Slovenské úřady působily na své občany v zahraničí v tom smyslu, aby je získaly pro novou státoprávní myšlenku a mimo jiné zasévaly nenávisť k Čechům a Židům.³³ Přesto mezi Slováky pracujícími na německém území bylo stále mnoho těch, kteří věřili v obnovu čs. republiky, věřili v návrat dr. E. Beneše a v Hlinkových gardách viděli hlavního nepřítele slovenského národa.³⁴

Ani na počátku války nebyli všichni slovenští dělníci přístupni oficiální propagandě. Ve stycích mezi Čechy a Slováky přece však byly patrné nepříznivé důsledky posledních politických událostí.³⁵ Během roku 1940 pomalu vyprchala počáteční obapolná nechuť mezi některými Čechy a Slováky, jenže nové politické události hrozily znovu rozbití vzájemné lepší se vztahy. Bylo to po útoku na Sovětský svaz, když se připojila slovenská vláda k tažení na východ. V těchto dnech museli mnozí slovenští dělníci vyslechnout nejednu urážku, nejedno tvrdé slovo za čin, s nímž jen málokterí souhlasili.³⁶ Velká většina slovenských občanů neměla v otázce války proti Sovětskému svazu jiné smýšlení a názory než Češi a zavrhovala společenství s nacistickým Německem. Postoj slovenských a českých dělníků charakterizovala velmi výstižně zpráva četnictva z Teplicka, podle níž po válce se Sovětským svazem se stali Češi sebevědomějšími a Slováci se svým chováním a počínáním od nich nijak nelišili.³⁷ Mnohé další příklady ukazují, že slovenští dělníci nesdíleli nadšení oficiální propagandy z Bratislavy pro boj za vítězství Německa a málo dbali neustálých výzev po zvyšování pracovní disciplíny a výkonů.³⁸ Nakonec slovenské národní povstání rozptýlilo i poslední zbytky starých předsudků a nedůvěry mezi Čechy a Slováky.

³² Vzpomínka A. Pospíšila. Dva Slováci, příslušníci lidové strany, odmítli společně ubytování s Čechy.

³³ V roce 1940 byly v Německu zakládány Hlinkovy zahraniční gardy pod vedením L. Mutňanského. Střediskem byla Vídeň. Prostřednictvím „Donausenderu“ v tzv. slovenských týdnech vystupovali slovenští propagandisté proti Židům a Čechům jako hlavním protivníkům slovenského státu. SnUA Bratislava, MZ k. 975.

³⁴ V dubnu 1940 psal horník P. K., zaměstnaný v Eisenerz, že mezi 3000 Slováky, zaměstnanými v tomto místě, bylo mnoho odrodilců, kteří neměli příznivý poměr ke slovenskému státu. V dubnu 1940 byla uspořádána schůze skupiny zahraniční Hlinkovy gardy v Lenzingu. Ta se však rozpadla, protože Slováci se začali gardistům posmívat. Tamtéž, k. 974 a 135.

³⁵ V červenci 1940 si stěžoval jeden Slovák ze Skalice, jenž pracoval v severním Německu, na Čecha, jenž působil jako tlumočnick, Urážel slovenské představitele a slovenský stát. Tamtéž, MV, k. 1272, č. 142367/40. F. Šena vzpomíná na vedoucího tábora v Kapfenbergu, Slováka, který byl horší než Němci.

³⁶ Tamtéž, MZ, k. 606. Zpráva slovenského generálního konsula z Prahy, prosinec 1941.

³⁷ StA Litoměřice, Landrát Teplice-Šanov, Pol. X-L-1, 4. 8. 1941.

³⁸ Na počátku roku 1942 vládl v protektorátě železnou rukou zastupující protektor R. Heydrich. Ohlasy krvavého teroru se projevovaly i mezi Čechy pracujícími na německém území. Plnili přikázané úkoly pečlivěji než dříve. Slovenští dělníci v této době velmi často stávkovali. V severočeském hnědouhelném revíru po tři týdny odmítali nastoupit do práce a nedali se přesvědčit ani sliby ani hrozbami. Vedení podniku muselo vynaložit velkou námahu, než se mu podařilo své slovenské zaměstnance uklidnit. DZA Postupim, F 11, Wp O-23, B XVIII. Doc. PP 561. Situační zpráva, Most, 11. 2. 1942.